

Søren Matthisen - Klokker og regnebogsforfatter

Personalhistorisk Tidsskrift, 7. række, 5. bind, (1921) side 11-16.

Af Arkivassistent B. Tengnagel Jørgensen

Indscannet og tekstgenkendt af JVH (1999)

Søren Matthisens Regnebog har alle hørt nævne. Her skal nu gives et Bidrag til en Skildring af hans Liv.

Hvornår omtrent Søren Matthisen er født, får vi at vide af et af Grams Breve til Grev Chr. Rantzau, idet han skriver den 14. Januar 1741, om

"Deres Excellence er så nådig at holde ham (Magnus Vogelius) Gammelbys Degnekald tilgode, Ti år det vorder ledigt. Skulde det kun ikke bie for længe og den Degn, som har holdt der i så mange År, ikke skulde være af samme Tømmer som vor for kort Tid siden afdøde Søren Matthisen, Klokker ved Rundekirke, der efter at have overlevet to Expectantere håbede endnu at myrde den tredje med sin Opiniatreté i at leve, men bukkede dog endeligen af i sit 88'de Ar. Han er født 1653 i Juli, og just i År (sans comparaison (uden sammenligning)) med Kardinalen..." (Fleury).

Hans Fader Mathias Sørensen var ligeledes Klokker ved Trinitatis Kirke, og hans Moder døde, da han var Barn. I en Skrivelse af 1. Dec. 1683 tillader Christian V efter Mathias Sørensens Anmodning, at hans Søn, Søren Matthisen

"på visse Vilkår må betjene og komme fornævnte Hans Fader til Hjælp udi samme Klokkerbestilling, når han enten formedelst tiltrædende Alderdom og Svaghed eller anden lovlig Forfald den ej selv kunde opvarte og efter hans Død hannem i Bestillingen fuldkommen at succedere (efterfølge)....., dersom han fremdeles udi Liv og Levned sig tilbørligen (ordentlig) skikker og forholder ... "

Den gamle Mathias Sørensen døde 2. Aug. 1697. Mellem hans Enke, Søren Matthisens Stifmoder, og Sønnen kom der så en Overenskomst i Stand, som Christian V konfirmerer:

"Kendes jeg underskrevne Maren Kjeldsdatter, sal. Mathias Sørensens, forrige Klokkers til Trinitatis Kirke her i Staden, at såsom fornævnte min sal. Husbond afvigte 2. August ved Døden er afgang og nogle År for hans Død har oprettet en Kontrakt mellem mig og hans Søn Søren Matthisen, nu Klokker til Trinitatis Kirke, daterit den 18. Januar 1690, hvorledes mellem os skulde forholdes og mig udi samme Kontrakt er tilsagt frit Husværelse hos hannem hans Livs Tid og derhos årlig 60 Daler og 3 Favne Brændeved, og som mig derforuden på Lod efter min sal. Mand arvelig er tilfalden udi rede Penge og Obligationer, hvoriblandt Søren Matthisens på 200 Sl.daler er medberegnet, samt Bohave, tilsammen 406 ½Rd., foruden et Sejerværk (større stueur), som står

udi i min liden Stue, hvilket alt jeg selv, så længe jeg lever, skalter og valter med efter min egen Vilje fri og ubehindret af alle, da indgår jeg hermed, at når jeg ved Døden afgår og har erlangt en skikkelig Begravelse efter Proportion som min, sal. Husbond Mathias Sørensen, da skal min Stifsøn Søren Matthisen eller hans Hustru og Børn, være og blive min rette og sande Arving og de nyde og annamme uden nogen Registrering og Vurdering, hvis jeg mig da kunde efterlade. Dog at mine Arvinger samtlig nyder et halvt Hundrede Sl.daler på én Gang, hvormed de samtlig skal være fornøjet i Steden for at arve, efterdi de ringe Midler, som jeg nu ejer, med Guds Bistand i min sal. Mands Værge udi 32 Års Ægteskab er forhvervet uden nogen mine Arvingers Hjælp og Bistand ... "

Søren Matthisen, var således nu selv Klokker ved Trinitatis Kirke. Til Embedet hørte en Klokkerbolig, - hvorledes den så ud og var indrettet, og hvad der i Årenes Løb var bekostet på den, kan vi få at vide af Søren Matthisen, idet han udarbejdede en Bog over forskelligt Kirken vedrørende, hvori der er et Afsnit, der hedder: Inventarium over Klokkerhuset ved Trinitatis Kirke med hvis min sal. Fader og jeg, siden d. 17. November 1687 den af ny blev opbygget, har bekostet derpå.

I 1689 fik Mathias Sørensen 100 Rd. til Hjælp til Bygningen; i 1692, da det ferske Pumpevand udi Klokkerhuset blev indlagt, måtte Klokkeren selv betale Renderne, Gravning i Jordan 8 Alen dybt og endelig Vandmesterens Løn; det hele løb op til over 50 Rd. Værelserne i Klokkerhuset beskriver Søren Matthisen således:

"Ved Indgangen er en Klokke at ringe på med, som min sal. Fader har bekostet.

I Storstuen til Gaden er de bare Vægge overtrukket med Tirumtej (indisk bomuldsklæde), som min sal. Fader selv har bekostet.

Udi den liden Stue til Gården står en Bilæggerovn (ovn som står i stuen, men fyres fra køkkenet), som er mig selv tilhørig, den Beklædning af Brædder har Kirken bekostet.

Udi Køkkenet nedentil og det Køkken oventil er intet, som Kirken har bekostet; den indmurede Bryggerkedel er mig selv tilhørig.

Den Tilbygning, som Kirkens Patronat bevilgede mig i 1712 af Grundmur 3 Stok høj, har de givet mig 300 Rd. til Hjælp, den øvrige Bekostning, som sikkerlig kostede mig 200 Rd., har jeg selv betalt, hvorfor Afdelingerne på Kammerserne over og neder er mig selv tilhørig såvelsom og den Betrækning om Væggene, så intet er Kirkens uden Trapperne oven og neden.

Udi Gården i Klokkerhuset er et Fjæleskur (bræddeskur) og Locum, men Kulhuset, Due- og Hønsehuset er af mig selv bekostet.

Udi Kælderen under Huset er intet uden bare Vægge.

Salen ovenpå er beklædt med Tirumtej, som jeg selv har kostet. Det store Glasvindue inden for det Vindue ved Døren har jeg selv bekostet.

Den Beklædning af Brædder, grønmalet, i Sengekammeret, samt Vindueslugerne inden for Vinduerne, item de hollands Sten over Væggene har jeg selv bekostet.

Den Kakkelovn, som står imellem begge Stuer på 4 Messingpiller med Messingknapper og Messingarbejde ved Tinden har jeg selv bekostet tillige med de hvide Marmorsten, den står på.

Det Spisekammer, som med Brædder i den Stue der næst ved er afdelt, er af mig selv bekostet.

De 3 Kamres Afdeling ovenpå i Kvisten er af Kirken bekostet.

Men de 2 Jernvindovne (trækovn ~ kakkelovn), som står derudi, er mine egne, og er ved Klokkerhuset ingen Kirken eller Residensen tilhørig. I Hvælvingen under Tårnet er alle de Afdelinger og Hylde af mig selv bekostet.

Til Dørene overalt er ingen andre Nøgler, uden en gammel Hovednøgel, tre eller fire Låse undtagen.

Dette saaledes af mig antegnet vidner jeg med egen Hånd.

København, d. 21. Okt. 1720.

Søffren Matthisen.

Med en vis Tilfredsstillelse beretter han heri, hvad han har bekostet; på samme Måde skriver han i "Inventarium ved Kirken":

Inden i Kirken på den søndre Side af Pulpiturerne hænger Kirkens Perpendicular Slagværk, som Mathias Sørensen Klokker har foræret.

Dåbsfadet af Tin med Messingbukler ziret har Klokkeren Mathias Sørensen foræret, tillige med det lidet Tindåbsfad der inden udi, så og det lidet Deksel over Dåben af indlagt Træ.

Foruden ovennævnte Klokkergård beskæftigede Søren Matthisen sig med Huse, hvori han som formuende Mand anbragte sine Penge. I 1704 solgte han til Kapellanen ved Trinitatis Kirke Mag. Volchmar Danchel et Hus i Kannikestræde. I Skødet var indføjet den Clausul, at

"de Vinduer eller fri Udsigter, som er af det Hus indtil Hjørnehusets Gård, både af Kvist, Sal og Kælderen, skal forblive i den Stand, de nu er, ubehindrede af Hjørnehusets eller Hovedgårdens Ejere, undtagen et Fag Vinduer, som er fra Sengekammeret nedentil, som altid skal være forsynet med skrå Brædder, 3 Kvarter høje".

Da Danchel var bleven Ejer af Huset, opsatte han en ny Tværbygning ind på Søren Matthisens Hovedgård med flere Udsigter i samme Bygning; ved disse Forandringer så Matthisen sig forårsaget til at forhøje Plankeværket. I 1707 solgte Danchel imidlertid Huset til Tredielektiehører Søren Mogensen Brinck, der bad Søren Matthisen om at nedtage det opsatte nye Plankeværk, men denne svarede, at han rettede sig kun efter ommeldte Skødes Ord. - Sagen gik for Retten, der

kom til det Resultat, at Søren Matthisen ikke i nogen Måde havde forset sig ved dette Plankeværks Forhøjelse, men at det bør blive i den Stand, det er i. Processens Omkostninger til Bytinget og til Rådstuen skal Brinck betale til Søren Matthisen med 12 Rd. under Rettens videre Befordring efter Loven.

Et andet af Søren Matthisens Huse var et, han 1724 lod opbygge i Springgade. For denne Ejendom vilde han nyde 10 Års Frihed for Grundskat og Indkvartering, hvad der ellers kun tilkom den, der bebyggede en øde Plads, noget som aldeles ikke var Tilfældet her, i det Søren Matthisen havde ladet flere Huse nedrive for at bygge det nye.

Den af hans Gårde, ved hvilken han opsatte Plankeværket (den havde Facade både til Kannikestræde, Købmagergade og Skindergade) var en af de første, der brændte 1728, og til Grundsten for det nye Hus, han lod opføre, brugte han da af 13 Runesten, der siden 1652 havde stået ved Trinitatis Kirke.

I det hele var han en Mand, der forstod at mele sin Kage.

Da Passagen ved Rundetaarn var besværlig, afstod han mod at opnå 6 Års Frihed for Grundskat en Strimmel af sin Grund på Hjørnet af Købmagergade og Kannikestræde.

Og trods det, at han var en rig Mand, skaffede han sig en Indtægt ved at lukke op for Rundetaarn, således at der for Adgangen betaltes en Skilling til Klokkeren, en Indtægt han nød så længe, han levede. Men han førte ikke Tilsyn med de besøgende; der skete da Forstyrrelser ved det astronomiske Observatorium, hvorfor Professor J. Rasch i 1713 klagede til Konsistorium. Klokkeren fik en Irettesættelse, men den hjalp ikke, thi i 1716 førte Professor P. Horrebow Klage over "adskillige Enormiteter, som Søren Matthisen øvede ved det runde Tårn." - Efter hans Død tilfaldt Indtægten af de besøgende de 2 studiosi, der arbejdede ved Observatoriet. - Hans Iver, hvor der var Tale om Penge, var ikke alene vågen, når det gjaldt ham selv. - Han førte således Klage over, at Jacob Povelsen Urtekræmmer resterede Krigsstyr og Kopskat; Magistraten skrev derpå til Rentekammeret, at det jo var "noksom bekendt", at han var fattig. - Men dette kan vel også have været personligt Chikaneri over for den "noksom bekendte" fattige Urtekrammer.

En anden Gang, i 1721, klager han i Skattesager for sin Svigersøn, Major Eberlin, angående Krigsstyr af hans Kærestes Midler. Magistraten indrømmer, at der er indløbet den "Irring", at i Steden for 180 Rd. ("som er just så meget som hans Hustru i hendes Enkestand forrige År var takseret for.") skulde det kun være 73 Rd. 2 Mk. 8 Sk., såsom Major Eberlins Kæreste siden afvigte År havde skiftet med sine Børn af første Ægteskab, men da ingen meldte dette Skifte til Skattemyndighederne, var den gamle Sum bleven stående. Magistraten slutter med at sige, at "Søren Matthisen, som gerne vil passere for en vittig (forstandig) Mand, siden han ikke i denne Casu gjorde det, ham tilkom, burde vel med mere Betænkksomhed have skrevet sin Memorial og ikke tilskrive uskyldige den Forseelse og -Mislighed, som han selv har forvoldt og er Aarsag til ... "

Men Irettesættelser var Søren Matthisen vant til at få; i 1711, i Pestens Tid, fik han endda en alvorlig Tilrettevisning, idet blandt andre Justitsråd Jens Rostgård den 14. Aug. klagede over Forholdene ved Trinitatis Kirke angående Bestemmelserne om Gravenes Dybde.

De blivende Minder om Søren Matthisen er: Kapitalen, han har testamenteret til Frue Kirke, og hans Regnebøger.

1711 legerede han 200 Rd. til Frue latinske Skole, af hvis årlige Rente han vilde have Skolebørn, især de, som betjener Sungen i Trinitatis Kirke, forsynet med Skjorter, Sko og Strømper; indtil 1724 forrentede han selv Kapitalen.

Som Regnebogsforfatter udgav han 2 mindre og en større samt "Tabeller over Rente på Rente". Den første udkom i 1680 under Titlen: "Compendium Arithmeticum eller Vejviser, hvorved man på korteste og netteste Måde kan ledsages til Regnekunstens rette Brug." - Det er en over 300 Sider stor Bog, tilegnet Arveprins Frederik, i hvilken der som Anhang findes: "En kort Formular til i adskillige Breve udi huslige, Handels, Vekslers og deslige daglige forfaldne Håndteringer, for Ungdommen"; senere, i 1721, udkom dette Anhang som en selvstændig Bog.

Regnebogen blev bekendt og brugt over alt i Danmark og Norge; 9 År efter optrykkes den på ny, og den blev nu forbedret "Så vel, at ikke aleneste Bøgerne er bleven distraherede, og mange derved har lært kort og net at komme til sine Regninger, men endog nogle har efter den samme uden mundtlig Anvisning lært sig selv Regnekunstens Måde" - Den skulde være fuldstændigere og indeholde mere praktiske Opgaver end tidligere Regnebøger. Fuldstændigheden nåedes bedst; thi den indeholder et omfattende Stof, endogså geometriske og algebraiske Opgaver, men ordnet efter rent udvortes Hensyn med et Utal af Afdelinger og Underafdelinger.

Reguladetri i Comp. Arit. S. 121 inddeles saaledes i: I Brud (Brøk) for. II Brud midt. III Brud bag. IV For og midt. V Brud for og bag. VI Brud midt og Bag. VII Brud for, midt og bag.

Efter at han i Bogen har gennemgaaet og forklaret Division med hele Tal, skriver han en halvanden Side med Stykker, der for videre Øvelses Skyld kan indøves; der er f. Eks. Stykker med 10 Cifre, hvori skal divideres et 4-cifret Tal; og hvad vilde ikke Nutidens Skolebørn sige, hvis de skulde udregne: 16184390016333250, divideret med 9785000009875?

Regler for, hvornår 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9 går op i et Tal, kender Søren Matthisen, men Reglen for 11 nævner han ikke. (Comp. Arit. S. 77 f.)

Bogen udkom efter Søren Matthisens Død sidste Gang i 1763 i forøget Skikkelse. –

I sin Epistel CLXXX, Om det danske Skuespil, skriver Holberg: ... Jeg haver hele denne Vinter ikke mere end to Gange bivånet den danske Komædie, så at derfor på mig kan appliceres det, som den gamle Klokke haver sat for på sin Regnebog, nemlig en Klokke med den Overskrift: Non sibi sonat (lyder ikke for sig selv).

De andre to Bøger er: Aritmetica compendiosissima eller meget kort og net Måde at regne på, med "udkârne" Eksempler, der som den ovenfor nævnte Bog udkom i 1680, og En let Arithmetica eller Regnekunst, en Slags Tabel, der udkom 1696, og som ender med en Erindring: "I denne Bog findes intet enten forregnet eller fortrykt, hvorpå enhver nok kan være forsikret, og at ikke nogen

skal understå sig for egen Nytte eller slem Vindings Skyld at eftertrykke eller forandre noget her udi, har jeg ladet tolv Sider udstikke udi Kobber, som udi det andet Ark udi Bogen ses indtrykt; skal nu herefter findes nogle Bøger, som ikke på denne Måde er indrettet, da vilde godt Folk anse dem ikke for mit Arbejde, men som uægte og falske."

Af disse to blev "Regnekunsten" den mest udbredte, ja. den oversattes i 1696, samme År den udkom, på Tysk; sidste Udgave er fra 1750, altså 10 År efter Søren Matthisens Død.